

הרב חיים נבון

מוסר המלחמה במקרא ובימינו

א. פגיעה בחפים מפשע

1. "ורבים ישאלו, ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי. והרב השיב בספר שופטים (רמב"ם הלכות מלכים פי"ד ה"ט) ואמר שבני נח מצווים על הדינים, והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות שלהן, ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף, ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה ייהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו ולא דנוהו. ואין דברים הללו נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם, ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים, וענש אותם וחלקם והפיצם, והלא הם זכו ועשו מצווה ובטחו באלוהים והצילם.

...שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם, כי תוספת היא בישראל 'לא תגורו מפני איש' (דברים א', יז) - 'אל תכניס דבריו מפני איש' (סנהדרין ו:), וכל שכן שלא ייהרג כשלא יעשה עצמו קצין, שוטר ומושל לשפוט את אדוניו. ומה יבקש בהן הרב חיוב, וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי עבודה זרה ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו, והכתוב צווח עליהן בכמה מקומות... אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין.

אבל עניין שכם, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים, רצו להינקם מהם בחרב נוקמת, והרגו המלך וכל אנשי עירו, כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו, ואין הברית אשר נימולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם. ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה, שנאמר: 'עכרתם אותי להבאישני'; ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר, שאמרו להם במעמדו 'וישבנו אתכם והיינו לעם אחד', והם היו בוחרים בהם ובטחו בדיבורם, ואולי ישוכו אל ה', והרגו אותם חנם, כי לא הרעו להם כלל" (רמב"ן, בראשית ל"ד, יג).

2. "עתה מתחילה הגנות, ואין בדעתנו לחפות עליה. אילו הרגו את שכם וחמור, ודאי היה הדין עמהם. אך הם לא חסו על אנשים חסרי מגן, המסורים בידיהם בלא כוח. גדולה מזו, הם שדרו, ובדרך כלל פקדו על אנשי העיר את עוון אדוניהם. לכך לא הייתה כל הצדקה. לפיכך גם גוער בהם יעקב" (רש"ר הירש, בראשית ל"ד, כה).

3. "אכן, הנה בני יעקב לא היה בדעתם להרוג אלא בעל עבירה; אלא שכל בני העיר רצו לעמוד בפרץ כנגדם לבל יהרגו מלכם, אשר על כן הרגום מדין רודף" (אור החיים, בראשית ל"ד, כה).

4. "דלא דמי שני אומות, כגון בני ישראל וכנעניים, שהם שני אומות... ולפיכך הותר להם ללחום כדין אומה שבא ללחום על אומה אחרת, שהתירה התורה. ואף על גב דאמרה התורה 'כי תקרב אל עיר להילחם אליה, וקראת אליה לשלום', היינו היכי דלא עשו לישראל דבר. אבל היכי דעשו לישראל דבר, כגון זה שפרצו בהם לעשות להם נבלה, אף על גב דלא עשה רק אחד מהם - כיוון דמכלל העם הוא, כיוון שפרצו להם תחילה, מותרים ליקח נקמתם מהם... אף על גב דהיו הרבה שלא עשו - אין זה חילוק, כיוון שהיו באותה אומה שעשה רע להם, מותרים לבוא עליהם במלחמה, וכן הם כל המלחמות" (מהר"ל, גור אריה שם).

5. "תני ר' שמעון בן יוחי: הטוב שבעובדי כוכבים, בשעת מלחמה הרוג" (מסכת סופרים ט"ו, י).

6. "אבל הגויים שאין בינינו ובינם מלחמה... אין מסבכים להן המיתה" (רמב"ם, הל' רוצח ד', יא).

7. "ויקח שש מאות רכב בחור". משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות? אם תאמר משל מצרים היו, והלא כבר נאמר: 'וימת כל מקנה מצרים'. ואם תאמר משל פרעה היו, והלא כבר נאמר: 'הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה'. ואם תאמר משל ישראל היו, והלא כבר נאמר: 'וגם מקננו ילך עמנו, לא תישאר פרסה'. אלא של מי היו? של הירא את דבר ה'. נמצינו למדין, המקנה שהניס הירא את דבר ה', הם היו תקלה לישראל. מכאן היה ר' שמעון אומר: טוב שבגויים הרוג; טוב שבנחשים רצץ את מוחו" (מכילתא בשלח, מסכת דויהי).

8. "ובאור הדבר, כי בשעת מלחמה בלבד הוא שמותר להרוג, כי מאחר שהוא נלחם עמך ובא כנגדך להרוגך, אף אתה השכם להרוג; שלא בשעת מלחמה אסור, שהרי אף בשעת מלחמה נצטוינו לקרוא להם לשלום, ואפילו לשבעה עממים, שכתוב בהם 'לא תחיה כל נשמה'.

אבל כשהוא בא כנגד הקב"ה, שהוא מכוון למרוד בו, כעניין המצריים, אפילו שלא בשעת מלחמה מותר, לפי שהוא מלחמה לה'. שהרי המצריים, כיוון שראו כבר במכת בכורות שהקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה, ועכשיו חוזרין על הים, לא היתה כוונתם אלא להילחם עם הקב"ה. ולכך אמר להם משה: ה' יילחם לכם, כלומר - כיוון שעדיין רודפים אחרים, מעתה המלחמה לשם יתברך היא, ולכך נתחייבו להטביעם בים" (רבנו בחיי, שמות י"ד, ז).

9. "והיוצא מכל זה, שיש מקום לפעולות תגמול ונקם נגד צוררי ישראל, ופעולה כזאת היא בגדר מלחמת מצווה. וכל אסון ופגע שקורה לפורעים ולבעלי בריתם ולילדיהם, הם הם שעריבים לזה, והם עוונם יישאו. ואין שום חובה להימנע מפעולות תגמול מחמת חשש שייפגעו בזה חפים מפשע, כי לא אנו הגורמים, כי אם הם עצמם, ואנחנו נקיים. אכן, לפגוע לכתחילה בכוונה בילדים, כזה לא מצינו אלא בחטא ע"ז. על כן מן הראוי לשמור עצמם מלנגוע בהם" (הרב ש' ישראל, עמוד הימיני, עמ' רה).

10. "על אף מצוות הלחימה המפורשת בתורה, מצווים אנו לחוס גם על האויב, שלא להרוג אפילו בשעת מלחמה, אלא בזמן שקיים הכרח להגנה עצמית לצורך כיבוש ולניצחון; ולא לפגוע באוכלוסיה בלתי לוחמת, ובוודאי שאסור לפגוע בנשים וילדים שאינם משתתפים במלחמה. פרט לאותן מלחמות המצווה שנצטוונו במפורש בתורה בימי קדם 'לא תחיה כל נשמה', באשר גם האויבים נהגו אז באכזריות, ולכן החמירה נגדם התורה. ואין ללמוד מהן חס וחלילה על מלחמות אחרות ועל זמננו" (הרב ש' גורן, משיב מלחמה א, עמ' יד).

ב. חמלה על אויבים

11. "שנצטוונו כשנצור על עיר להניח אחת מן הרוחות בלי מצור, שאם ירצו לברוח יהיה להם דרך לנוס משם. כי בזה ילמוד להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו בעת המלחמה; ובו עוד תיקון, שנפתח להם פתח שיברחו, ולא יתחזקו לקראתנו" (רמב"ן, השמטות לספר המצוות, עשה ה').

ג. שינוי מנהגי הדורות

12. "וענייני המלחמות, אי אפשר היה כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא יילחם, שאז היו מתקבצים כולם ומכלים ח"ו את שאריתם; ואדרבא, היה מוכרח מאוד גם להפיל פחד על הפראים גם על ידי הנהגות אכזריות, רק עם צפיה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה" (הראי"ה קוק, אגרות הראיה א', עמ' ק).

13. "'[ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח ויך את בני שעיר עשרת אלפים]. ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום' (דבה"ב כ"ה, יא-יב) וגו', באותה שעה אמר הקב"ה: לא גזרתי מיתה לבני נח אלא בחרב; ואלו - 'ויביאום לראש הסלע וישליכום וכולם נבקעו' (שם)!" (איכה רבה פתיחתא יד).

14. "שמה שנהגו בו המלכים והמלכויות השונות נחשב כהסכמה כללית של באי עולם... והרי זו ודאי הסכמה כללית היא בעולם, שמלחמה היא אחת הדרכים לפתרון סכסוכים שבין עם לעם. ורק בדורותינו עמלים על זה שהמלחמה תוכר כבלתי חוקית, ועדיין לא איכשר דרא, ואינם מוכנים להיכנס בהתחייבות הדדית מעין זו. ועל כן יש לראות הסכמת העמים שמלחמה היא אחד האמצעים החוקיים, כל עוד שהעמים הנלחמים שומרים על הנהג המקובל בעמים ביחס למלחמה (בדורותינו, למשל, התנאי שטרם יתחילו בפעולות יש להכריז על מלחמה. כמו כן נחתמים מדי פעם הסכמים על הגבלה בשימוש בנשק מסוים, ועוד כיו"ב)... ומעתה נאמר שדינא דמלכותא שבין מדינה למדינה הוא גם כן מטעם הסכמת בני המדינות, ואף על פי שזה נוגע לדיני נפשות הסכמתם מועילה. וזהו היסוד של חוקיות המלחמה. ואין הכי נמי, אם יבואו העמים כולם לידי הסכמה לאסור המלחמה, באופן שזה יפסוק מלהיות חוק הנהוג בעמים, שוב לא תהא המלחמה חוקית ולא הכיבוש, והעם שייצא למלחמה יהא נידון בדין רוצח ושופך דמים. אולם כל עוד שהנהג של מלחמה הוא מקובל בעמים, אין המלחמה אסורה גם לפי הדין, ומטעם זה מותרת גם לישראל מלחמת רשות" (הרב ש' ישראל, עמוד הימיני, עמ' קצד-רב).

ד. אווירת המחנה

15. "שהזהירנו מהשחית האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבם, הוא אמרו יתברך 'לא תשחית את עצה'" (רמב"ם, ספר המצוות, לא תעשה נ"ז).

16. "כשנצור על עיר להילחם עליה לתופשה, כי נצטוונו לחמול עליה כאשר נחמול על שללנו, אולי נכבוש אותה; אבל בצאתנו אל ארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב, וכן בימי המצור להצר לאנשי העיר בהשחתת האילנות שלא יחיו מהם - כל זה מותר, לא אסרה תורה אלא השחתה בחינם... ולשון הרב במצווה הזו אינו מכוון" (רמב"ן, השמטות לספר המצוות, עשה ו').

17. "פירשו המפרשים ז"ל, כי חיי האדם ומזונו הוא עץ השדה... ועל כן אנכי מצווך שלא תשחיתו, כי ברכה בו. ולפי דעתי 'כי האדם' נמשך אל 'לא תכרות'; וביאור הכתוב - כי לא האדם עץ השדה, שיבוא מפניך במצור כמו האדם; ואין מפעולות עם חכם ונבון להשחית הדבר הראוי ללא תועלת, ולכך אין לך להוציא כוח בזה לכרות עץ השדה, אלא שתשמור מהשחית אותו ומהזיקו ותיקח ממנו התועלת, זהו 'כי ממנו תאכל', ואם אתה משחיתו נמצאת מזיק ומפסיד התועלת" (רבנו בחי, דברים כ', יט).

